

1.02 Pregledni znanstveni članek

UDK 930.2:003.071(37)(450.361Trst)

Prejeto: 6. 6. 2019

Julijana Visočnik

doc. dr., arhivistka z doktoratom, Nadškofjski arhiv Ljubljana, Krekov trg 1, SI-1000 Ljubljana
E-pošta: julijana.visocnik@rkc.si

Rimski napisi iz slovenskega prostora, hranjeni v Trstu

IZVLEČEK

Avtorica je s pomočjo epigrafskih baz zbrala rimskodobne kamnite spomenike z latinskimi napisi, ki izvirajo iz slovenskega prostora, a so danes hranjeni v Trstu. Trinajst spomenikov je razvrstila po abecednem redu njihovih najdišč, jih prevedla, opremila s komentarjem, postavila v kontekst in poskusila datirati. V izoblikovani skupini napisov najdemo praktično vse vrste rimskih napisov: nagrobne, votivne, cesarske, gradbene, napise pravnega značaja itd.; na njih srečamo tako navadno prebivalstvo kot tudi vojake, veterane in celo cesarje.

KLJUČNE BESEDE

epigrafika, onomastika, nagrobniki, božanstva, zahodna Slovenija, Trst

ABSTRACT

ROMAN INSCRIPTIONS FROM THE SLOVENIAN TERRITORY KEPT IN TRIESTE

Using epigraphic databases, the author collected Roman stone monuments with Latin inscriptions that originate from the Slovenian territory, but are now kept in Trieste. Thirteen monuments are arranged in the alphabetical order of their excavation sites, translated, and supplemented with commentaries, put in context, and dated where possible. The formed group of inscriptions encompasses practically all types of Roman inscriptions – funerary, votive, imperial, and building inscriptions, inscriptions of legal nature, etc. – recording the names of ordinary people as well as soldiers, veterans, and even emperors.

KEY WORDS

epigraphy, onomastics, tombstones, deities, western Slovenia, Trieste

Uvod

Tematska številka *Kronike*, ki je posvečena Trstu, je ponudila odlično priložnost oziroma izgovor za predstavitev rimskih kamnitih spomenikov z latinskimi napisi, ki jih hranijo različne ustanove v Trstu (Civici Musei di Storia ed Arte: Civico Museo d'Antichità »J. J. Winckelmann«, Orto Lapidario, lapidario Tergestino na gradu sv. Justa – San Giusto), čeprav izvirajo iz slovenskega prostora. Včasih se namreč zdi, kot da nas doma rimski napisi z zahoda Slovenije sploh ne zanimajo oziroma kot da jih za slovensko znanost skorajda ni. Le izjemoma postanejo predmet slovenske raziskave oziroma pritegnejo domačega zgodovinarja. V slovenskem prostoru so v antiki sicer obstajala štiri rimska avtonomna mesta: dve koloniji (Emona, Poetovio) in dva municipija (Celeia, Neviodunum), ki so pokrivala osrednjo, južno, severozahodno in vzhodno Slovenijo, ne pa njenega zahodnega in jugozahodnega dela. Seveda pa to ne more biti razlog, da nas epigrafska podoba zahodne Slovenije (obalnih mest, njihovega zaledja, slovenske Istre, pa tudi Vipavske doline) ne bi pritegnila. Četudi je to območje v antiki sodilo pod upravo rimskih mest Akvileja in Tergeste, je danes del Slovenije. In če želimo zgodovino pravilneje razumeti, je treba preseči tako takratne kakor tudi današnje meje. Dogajanje se niti takrat niti danes ne ustavi ali spremeni s črnega na belo na neki bolj ali manj natančno poznani ločnici.

Z mejami v rimski državi so se v preteklosti že veliko ukvarjali; srečamo jih namreč na različnih ravneh: meje Rimskega imperija, zunaj katerega je *barbarik*; meje znotraj imperija med njegovimi upravnimi enotami, torej provincami oziroma v Italiji med regijami, na severu Italije pa seveda tudi med regijami in provincami, kot se kaže pri nas (deseta regija, ki meji na province Norik, Panonijo in Dalmacijo). Do sedaj našete meje načeloma ne povzročajo večjih neveselosti, obstajajo pa izjeme. Ena takih je znan primer, ko se znanost že več sto let ne more odločiti: meja med Italijo in Panonijo; v povezavi s tem pa je še vedno odprto vprašanje, kam je pravzaprav sodila Emona. Ko so leta 2001 pri Bevkah ob Ljubljani naleteli na znameniti mejnik, ki je označeval mejo med agroma Emone in Akvileje, se je zdelo, da je dilema končno zaključena. M. Šašel Kos je namreč več kot verodostojno in verjetno pokazala, da je mejnik razmejeval teritorija dveh po pravno-formalnem statusu enakovrednih mest, torej Emone in Akvileje, ki sta kot taki morali biti del iste večje upravne enote, torej desete regije (*regio X*). Znanstveno-strokovna diskusija pa še kar traja.¹ Znotraj posamezne

provinc (v Italiji regije) je obstajalo različno število mest, ki so imela vsako svoje podeželsko zaledje. Tudi med njimi so tekle meje, ki pa jih je med vsemi naštetimi verjetno najtežje ugotavljati in prepoznavati.² Mejniki, kot je omenjeni z Barja, je premalo, da bi nam lahko nudili izdatno pomoč pri trasiranju ločnic med agri posameznih mest, zato si še vedno pomagamo na ustaljene načine: upoštevanje naravnih ovir, omembe na napisih, razdalje od središč na miljnkih itd., ki pa niso povsem zanesljivi. Dodatno pomoč nam ob pravilni uporabi nudi tudi nova tehnologija oziroma nove metode, na primer Thiessnovi poligoni in GIS (geografsko informacijski sistemi).³

Območje, na katerem so našli predstavljene spomenike, je v antiki sodilo pod dve rimski avtonomni mesti: Tergeste in Akvileja. Tudi meja med njima ni popolnoma jasna, se je pa z njo največ ukvarjal C. Zaccaria⁴ – v glavnem je sprejel meje, ki jih je predlagal že Degrassi.⁵ Problematični so območje Ajdovščine, celotna Vipavska dolina in naselbine na Krasu. Ko razmišljamo o agru Tergesta, je treba imeti v mislih še Egido, ki je sicer v 1. stoletju pr. Kr. spadala v provinco *Cisalpinga-Illyricum* in leta 42 pr. Kr. postala zadnja mejna postojanka province Ilirik. V prvem oziroma drugem desetletju 1. stoletja po Kr. pa je bila dodeljena v ager Tergesta. Ker so glavno državno cesto speljali dokaj daleč od postojanke in ker je mesto Tergeste vedno bolj pridobivalo na pomenu, je naselje Aegida (*Caprae*) začelo nazadovati in izgubljati pomen.⁶

Napisi tega dela Slovenije so bili v preteklosti vključeni v velike epigrafske korpuse (*CIL*, *AII*, *ILJug*), danes pa je njihovo iskanje močno olajšano s pomočjo epigrafskih baz; za pripravo kataloga je avtorica po navodilu kolegice Fulvie Mainardis uporabila rimske epigrafske baze (edr), dopolnila pa jo je s podatki iz t. i. lupe (lupa.at), ki razpolaga tudi s kakovostnimi fotografijami.⁷

Napisi so torej zbrani s pomočjo iskalnikov v rimski epigrafski bazi in tistih v lupi, ki omogočajo razmeroma dobro filtriranje. Na ta način se je v katalogu znašlo 13 primerov, ki so razporejeni po abecedi njihovih najdišč. Vsak spomenik je obdelan na enak način: poleg najdišča je, če je le znana, navedena letnica odkritja, sledijo pa transkripcija, prevod, pomembnejša objava (oziroma objave) in komentar z datacijo. Ker avtorica sama ni opravila avtopsije, tudi ni dimenzij spomenikov prepisovala iz baz, kjer jih

² O tem govori tudi pravkar omenjeni mejnik z Bevk.

³ Prim. Ragolič, *The territory*, str. 323–351.

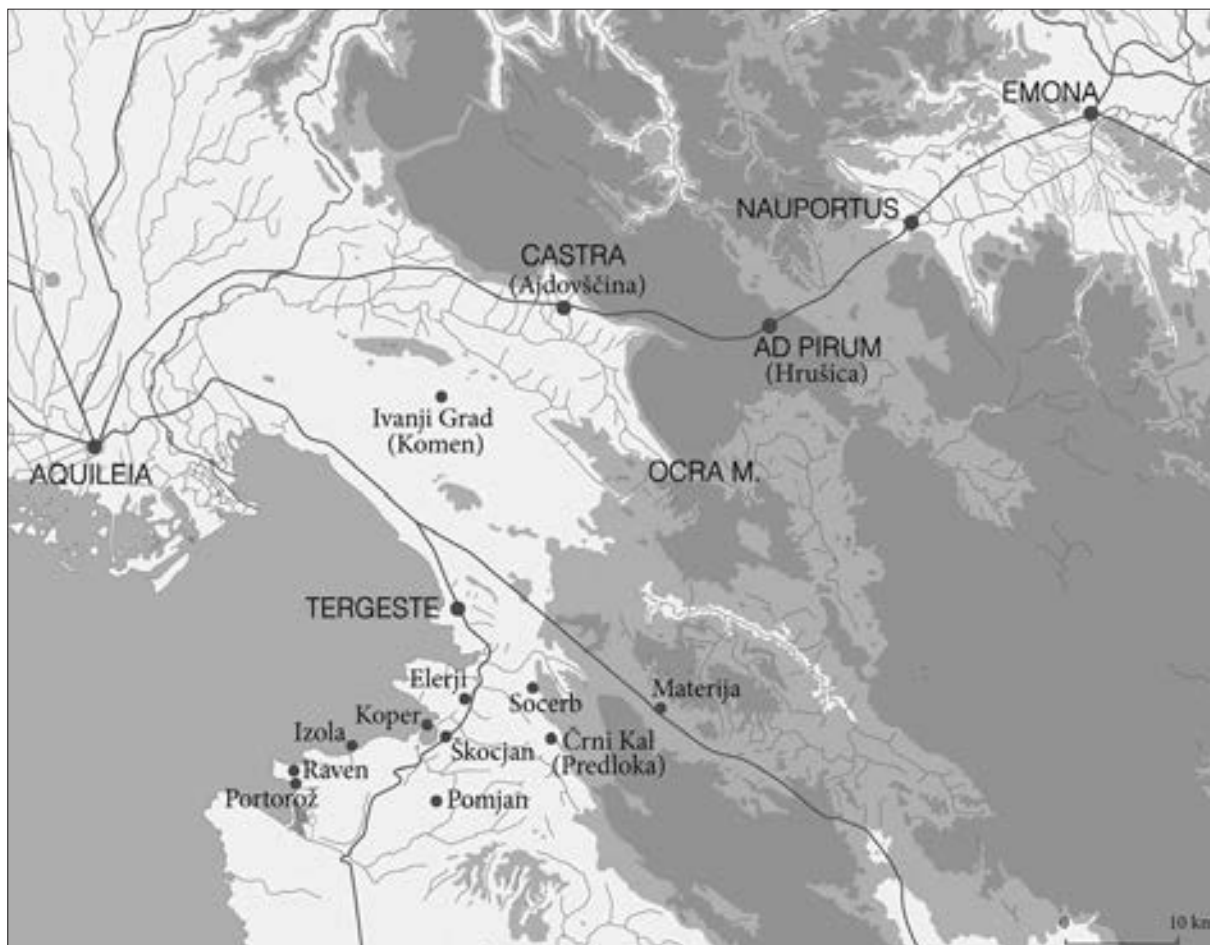
⁴ Zaccaria, *Ager Tergestinus*, str. 163–164; Zaccaria, *Tra Natissone e Isonzo*, str. 129–144; Zaccaria, *Tribù e confini*, str. 103–112.

⁵ Degrassi, *Il confine*, str. 42–43.

⁶ Šašel Kos, *The boundary stone*, str. 382. Za Egido glej: Šašel, Koper, str. 5–14.

⁷ Fotografije v članku so vzete prav iz te baze (foto O. Harl). Le slika fragmenta uradnega razglasa (št. 3) je povzeta po Degrassi in Brani, Elleri, str. 151.

¹ Šašel Kos, *Emona*, str. 11–19; Šašel Kos, *The boundary stone*, str. 373–382; Šašel Kos, *The Problem of the Border*, str. 153–164; Cortés Bärceña, *Riflessioni*, str. 117–132; Šašel Kos, *Boundary*, str. 221–233.

Zahodna Slovenija v antiki z označenimi najdišči spomenikov (priprava zemljevida: Mateja Belak, ZRC SAZU).

je mogoče po potrebi preveriti. Pri citiranju starejših objav se je omejila samo na korpuse. Prispevek se bo ukvarjal le s kamnitimi spomeniki (popisani predmeti za vsakdanjo rabo predstavljajo namreč specifičen material, ki ga običajno obravnavamo ločeno od napisov na večjih kamnitih nosilcih)⁸ z latinskimi napisi.⁹

Katalog

1. VOTIVNI NAPIS, POSVEČEN JUPITRU, NAJBOLJŠEMU IN NAJVEČJEMU

Najdišče: Spomenik izvira iz Ajdovščine. Danes ga hrani Civico Museo d'Antichità »J. J. Winckelmann« – Orto Lapidario, inv. št. 13551.

Ker je površina napisnega polja (in spomenik na splošno) precej poškodovana, obrabljena in uničena,

⁸ V Trstu sta očitno hranjeni tudi dve čeladi z napisom s slovenskega prostora: EDR007417 in EDR007605 (Isteneič, Rimske bronaste čelade, str. 292–293).

⁹ Obstaja namreč tudi en primer z grškim napisom: EDR007617.

je preverjanje branja praktično nemogoče. Na tem mestu sem se tako odločila za transkripcijo iz rimske epigrafske baze (edr):

*I(ovi) O(ptimo) M(aximo)
C(o)hortali L(ucius) No-
[-----]
[-----]
5 leg(ionis) [II?] Adiutr(icis)
b(ene)ff(iciarius) consul(aris)
l(ibens) l(aetus) m(erito) v(otum) s(olvit).*

Prevod: Jupiteru, Najboljšemu in Največjemu, Kohortnemu. Lucij No..., Druge pomožne legije, konzularni beneficiarij. Obljubo izpolnil rad, vesel in po pravici.

Objave: AE 1921, 72; lupa 16135; EDR117371; HD027751.

Komentar: Votivni napis je posvečen Jupiteru, Najboljšemu in Največjemu, kar sta najbolj pogosta Jupiterova epiteta, ki pa jima je posvetitelj Lucij dodal še pridevek *Cohortalis*. S tem je poudaril vojaški

Votivni napis, posvečen Jupitru, Najboljšemu in Največjemu (foto O. Harl - lupa).

značaj Jupitra, najvišjega rimskega državnega boga. Lucij je očitno opravljal vojaški poklic; ne vemo sicer, če je bil »le« legionar ali pa je morda bil že višje na hierarhični lestvici funkcij v rimski legiji (na primer centurion). Lahko bi šlo tudi za veterana. 3. in 4. vrstica sta namreč preveč poškodovani, zato so ti podatki izgubljeni, kakor tudi celotno njegovo ime, od katerega je ohranjeno le prvo ime (*Lucius*), gentilno ime se je začelo na *No-*, osebno ime pa je popolnoma izgubljeno. Sicer pa se pri Jupitru pridevek *Cobortalis* ne pojavlja pogosto, razširjen je predvsem v provincah Dalmacija, Zgornja Mezija in Dacija, pri čemer prevladujejo primeri iz Dalmacije.¹⁰ Druga pomožna legija je nastala leta 69 oziroma 70, ko je zadušila upor Batavcev. V prvem obdobju je nosila tudi vzdevka *Pia* in *Fidelis*. Že leta 71 je s Petilijem Cerialisom odšla v Britanijo; tam je bila najprej nastanjena v kraju *Lindum* (Lincoln), nato pa v kraju *Deva* (Chester). Leta 86 so jo prestavili na Donavo, v Sirmij (Panonija). Po Domicijanovi vojni z Dačani je leta 89 prišla v Akvink. Legija je sodelovala v drugi Trajanovi vojni proti Dačanom in bila med prvimi enotami, ki so zasedle novo provinco. Leta 113 so jo poslali na fronto proti Partom. Ko je kmalu zatem izbruhnil upor Judov, ga je pomagala zadušiti.¹¹

¹⁰ Prim. heidelberško epigrafsko bazo; če iščemo *cobortali*, dobimo 17 zadetkov (vključno s tukaj obravnavanim), ostalih 16 se razdeli tako: 4 primeri iz Zgornje Mezije, 1 primer iz Dacije in 11 primerov iz Dalmacije.

¹¹ Lőrincz, *Legio II Adiutrix*, str. 159–168; Ritterling, *Legio*,

2. »OBVESTILNA PLOŠČA«

Najdišče: leta 1857 v okolici Črnega Kala (Predloka). Danes jo hrani Civico Museo d'Antichità »J. J. Winckelmann« – Orto Lapidario, inv. št. 13582.

*Iter
privatum.*

Prevod: Zasebna pot.

»Obvestilna plošča« (foto O. Harl - lupa).

str. 1437–1456.

Objave: CIL V 509; Zupančič, *Iter privatum*, str. 1–6; lupa 16031; EDR007831.

Komentar: Gre za na prvi pogled nenavaden napis, predvsem zato, ker tovrstnih v slovenskem prostoru ni mogoče zaslediti. Kako jih sploh poimenovali? Morda bi lahko rekli, da gre za neke vrste obvestilno tablo, ki sporoča, da z glavne javne (državne) ceste (*via publica*)¹² oziroma poti stopate na zasebno pot. Besedna zveza *iter privatum* lahko očitno nastopa samostojno kot v našem primeru;¹³ napis pa lahko tudi natančneje določa, čigava je ta pot dejansko bila, pri čemer lahko gre za samostojne osebe,¹⁴ posestva¹⁵ ali ljudstva,¹⁶ ki jim pripada. Pregled epigrafskih baz nam omogoči hiter vpogled v razširjenost tovrstnih napisov, spoznamo pa tudi njihove različice, ki so zaenkrat poznane predvsem iz zahodnih provinc Rimskega imperija. Največ primerov je do danes znanih prav iz Italije,¹⁷ po dva pa iz Španije¹⁸ in Francije.¹⁹ M. Zupančič poskusi na osnovi neizdanega besedila P. Kandlerja natančneje locirati najdišče spomenika ter ga poveže z znanim rimskim naselbinskim kompleksom ob župnijski cerkvi sv. Janeza Krstnika v Predloki.²⁰ Tovrstni napisi veljajo za pravne dokumente, ki dovoljujejo *ius eundi* in s tem urejajo služnosti v podeželskem okolju Rimskega imperija. Še vedno pa ostaja vprašanje, kako je bil urejen prehod živine, če se je pokazala potreba po tem.²¹ Napis je datiran v prvo polovico 1. stoletja pr. Kr.²²

3. FRAGMENT URADNEGA RAZGLASA (?)

Najdišče: Fragment izvira iz vasi Elerji (prej Jerlari), našli so ga leta 1954;²³ hranijo ga v Civico Museo Archeologico v Trstu.

 [---]m quisq[---]
 [---] de pequ[---]
 [---]sumat e[---]
 [---]municipi[---]

Prevod: ... kdorkoli(?) ... od denarja(?) ... vzame ... municipij

¹² Prim. EDR127036: »*Iter privatum a via publica | per hortum pertinens ad monumentum | sine sepulchrum quod ...*«

¹³ EDR085093; EDR134998; EDR159423; HD050221.

¹⁴ EDR108833; EDR168374; HD002728.

¹⁵ EDR115641: *Iter priv(atum) | fundi | Nepotiani*.

¹⁶ EDR073685: *Iter privatum | tribus | Camilliae*.

¹⁷ Prim. EDR073685; EDR085093; EDR108833; EDR115641; EDR127036; EDR134998; EDR159423; EDR168374.

¹⁸ HD002728; HD037592.

¹⁹ HD050221; HD079089.

²⁰ Zupančič, *Iter privatum*, str. 2–5.

²¹ Prav tam, str. 5.

²² Prav tam, str. 2.

²³ V bližini, sicer na italijanski strani meje, so leta 1986 našli še en napis: *Haec lex lata | est Fersimo | quem quis volet* (Degrassi in Brani, Elleri, str. 150–153).

Fragment uradnega razgласa (?)
 (Degrassi in Brani, Elleri, str. 151).

Objave: AE 1991, 760; Degrassi in Brani, Elleri, str. 151; lupa 16732; EDR007020; HD033697.

Komentar: Napis je sicer zelo fragmentaren, a iz ohranjenih (oziroma delno ohranjenih) besed se zdi, da gre za uradni razglas pravnega značaja. Zadnja objava ga datira v 1. stoletje pr. Kr., celo natančneje, v prvo četrtino 1. stoletja (med 100 in 75). Če besedo v drugi vrstici razumemo kot *pecus* (*pecudibus*), bi morda lahko celoten razglas povezali s pašniškimi pravicami, če kot *pecunia*, pa z nekakšnimi finančnimi (morda celo davčnimi) uredbami. Oboje je vezano na bližnje upravno središče, ki pa ni samoumevno. Možnosti so namreč kar tri: *Aquileia*, *Tergeste* ali celo *Aegida*, pri tem slednja povzroča največ problemov, saj ni gotova niti njena identifikacija z današnjim Koprom.²⁴

4. POČASTITVENI (CESARSKI) NAPIS NA PODSTAVKU

Najdišče: Spomenik v obliki baze (kvadra) izvira s Hrušice (*Ad Pirum*). Danes ga hrani Civico Museo d' Antichità »J. J. Winckelmann« – Orto Lapidario, inv. št. 13592.

*Bono
 rei p(ublicae)
 nato.*

Prevod: Tistemu, ki se je rodil v dobro republike.

Objave: CIL III 4613; CIL III 11313; Müllner, *Emona*, str. 246–247, št. 95; lupa 16134; EDR156204.

²⁴ Za podrobnosti glej prav tam, str. 151–152 in op. št. 6.

Počastitveni (cesarski) napis na podstavku
(foto O. Harl – lupa).

Komentar: V tem primeru gre najverjetneje za bazo, na kateri je stal cesarjev kip, kar lepo potrjuje uporabljena formula (*bono rei publicae nato*), ki jo običajno srečujemo na cesarskih napisih, saj je prav cesar tisti, ki mu pritiče takšna vloga, čeprav jo je mogoče najti tudi na počastitvenih napisih za pomembnejše senatorje.²⁵ Že hiter pregled rezultatov v heidelberški bazi nas spomni, da je to formula, ki jo povezujemo s 4. stoletjem in s cesarskimi napisi Konstantinove dinastije.²⁶

5. NAGROBNI NAPIS ZA METELA

Najdišče: Ivanji Grad (Komen), na cesti v smeri Ljubljane. Že leta 1842 je bil prenesen v muzej v Trst.²⁷ Danes ga hrani Civico Museo d'Antichità »J. J. Winckelmann« – Orto Lapidario, inv. št. 13583.

[–] *Metellus* [––]
[–] *f(ilius) Optatus* [––]
[*lec*]tus²⁸ *dec(urionum) s[(ententia?)]*
[*an*]nor(um) XII[––]

²⁵ Glej na primer heidelberško bazo; išči: *bono rei publicae nato*.

²⁶ Prav tam.

²⁷ Pobežin, CIL V 712, str. 65.

²⁸ Morda *adlectus*.

Nagrobni napis za Metela (foto O. Harl – lupa).

Prevod: Metel ... sin ... Optat ... izbran po sklepu dekurionov, star 12 let ...

Objave: CIL V 713; lupa 16033; EDR118970.

Komentar: Latinsko ime *Metellus*, ki so ga uporabljali tako kot osebno ime (*cognomen*) kakor tudi kot gentilicij,²⁹ je razširjeno predvsem po Italiji in Galijah. Vsekakor je dobro znano, saj se za njim skrivajo številni znani rimski politiki in kulturniki.³⁰ Ime *Optatus* velja za eno bolj razširjenih, dokaj pogosto je v Italiji, pa tudi v Noriku in Panoniji.³¹ Priljubljenost imena je mogoče povezati tudi z njegovim pomenom, saj ga prevajamo kot »zaželen«. Tako ga lahko uvrstimo v skupino imen, ki so povezana z odnosom staršev do rojstva otroka. Prav tako za to ime ugotavljamo, da je bilo razširjeno tudi med sužnji, kar je mogoče spet povezati z njegovim pomenom.³² Ker spomenik in s tem napis ni ohranjen v celoti, težko natančno razložimo tretjo vrstico, gotovo pa jo lahko povežemo z dekurioni, torej člani mestnega sveta (*ordo decurionum*), kamor je verjetno sodil tudi naš Metel.³³

²⁹ OPEL III, 80.

³⁰ Prim. PIR² C 0061; PIR² C 0062; PIR² C 0063; PIR² C 0064.

³¹ OPEL III, 115.

³² Kajanto, *Cognomina*, str. 75–77. Zakonitosti poimenovanja sužnjeve in njihova najbolj priljubljena imena glej v Visočnik, *Antični prebivalci*, str. 284.

³³ Šašel Kos, *The boundary stone*, str. 382: Komen naj bi pripadal Akvileji.

6. NAGROBNA ARA ZA TITA CEZERNIJA EUKAJRA

Najdišče: Spomenik je iz Izole, kjer je bil vzdian v stolnico. Danes ga hrani Civico Museo d'Antichità »J. J. Winckelmann« – Orto Lapidario, inv. št. 13865.

*T(ito) Caesernio
Macedonis l(iberto)
Eucaero an(norum) XXII,
Helix pater
5 fecit.*

Prevod: Titu Cezerniju Eukajru, osvobojencu Makedona, staremu 22 let, postavil oče Heliks.

Objave: CIL V 482; Dexheimer, *Oberitalische Grabaltäre*, str. 84, št. 29; lupa 16109; EDR007833.

Komentar: O družini Cezernijev je bilo že veliko napisanega; gotovo gre za eno izmed tistih družin,³⁴ ki je imela velik vpliv na koloniziranje in romaniziranje vzhodnoalpskega prostora. Srečamo jih v Emo-

Nagrobna ara za Tita Cezernija Eukajra
(foto O. Harl – lupa).

³⁴ Šašel, *Caesernii*, 1960, str. 201–221; prim. še RINMS 3.

ni, kjer se kažejo kot premožni posamezniki, ki so opravljali tudi prenekatero pomembno mestno funkcijo. Vplivna družina, ki je izviralala iz severne Italije (*Aquileia, Tergeste*), se je širila, s tem pa se je širil tudi njen gentilicij,³⁵ neredko prav s pomočjo njenih sužnjev oziroma osvobojencev kot v obravnavanem primeru. Eden najstarejših napisov v Emoni je povezan prav z osvobojencem Cezernijev: *Titus Caesernius Diphilus* je bil namreč osvobojenec *Assupae*. Izviral je iz Akvileje, kjer je opravljal funkcijo sevira.³⁶ Isto funkcijo, a predvidoma v Emoni, je opravljal tudi *Titus Caesernius Titi libertus Ianuarius* (prav tako osvobojenec).³⁷ Ko govorimo o Cezernijih v Emoni, ne moremo mimo Lucija Cezernija Primitiva (*Lucius Caesernius Primitivus*), ki je bil tako član odbora petih (*quinquevir*) kakor tudi dekursion združenja rokodelcev (*decurio collegii fabrum*). Njegovo nagrobno stelo, vzdiano v zunanjo steno cerkve, so sicer našli v Spodnjih Gameljnah; še danes je tam kopija, original pa hrani Narodni muzej Slovenije.³⁸

Naš Tit Cezernij je bil osvobojenec Cezernija z osebnim imenom Makedon. *Eucaerus* je namreč od gospodarja ob osvoboditvi prevzel prvi dve imeni (*Titus Caesernius*) in jima dodal svoje nekdanje enodelno osebno suženjsko ime, ki je bilo, kot se za sužnja spodobi, grškega izvora. Iz očetovega enodelnega imena *Helix*, ki je prav tako grškega izvora, lahko sklepamo, da gre tudi v njegovem primeru (v skladu s pričakovanji) za sužnja. Dexheimer sicer napiše, da ni nobenih kriterijev za datiranje, a če na tem mestu obravnavanega Cezernija (predvsem sestavo njegovega imena) primerjamo z najstarejšim do sedaj znanim Cezernijem iz Emone Titom Cezernijem Difilom, osvobojencem Assupe, vidimo zelo podobno sestavo. V obeh primerih ima gospodar samo eno ime, torej samo t. i. idionim. Morda ju lahko na ta način postavimo v dokaj podoben čas, torej v drugo polovico 1. stoletja pr. Kr.

7. VOTIVNI NAPIS Z RELIEFOM PANA IN SILVANE

Najdišče: Koper. Do leta 1901 je bil vzdian v Tomažičevo hišo v Koprju. Danes ga hrani Civico Museo d'Antichità »J. J. Winckelmann«, inv. št. 2224.

*Primigeniv[ol]a, [Me]vi ser[va],
v(otum) l(ibens) m(erito) s(olvit).*

Prevod: Primigenivola, sužnja Meva, je obljubo izpolnila rada in po pravici.

³⁵ Prim. OPEL II, 19.

³⁶ Za sevire glej Šašel Kos, *Aspects of sevirate*, str. 173–181.

³⁷ RINMS 47.

³⁸ Lupa 3718; EDR156268, več o tem napisu, boginji Karni in njenem prazniku glej v Šašel Kos, *The festival of Carna*, str. 129–144. Za funkcijo *quinqueviri* glej Šašel Kos, *Quinqueviri*, str. 609–709.

Votivni napis z reliefom Pana in Silvane
(foto O. Harl - lupa).

Objave: CSIR Italia II, 1, 2003, str. 125, št. R 4; lupa 15844.

Komentar: Ime *Primigenivola* se v tej obliki v OPEL pojavi samo enkrat, in sicer v Dalmaciji.³⁹ Gotovo ga je mogoče povezati z razmeroma pogosto izpričanim *Primigenius*, ki ga srečamo tako kot gentilno kakor tudi kot osebno ime.⁴⁰ Obe imeni lahko uvrstimo v skupino (osebni) imen, ki so povezana z rojstvom (prvorojeni: *Primus*, *Primigenius* ...; okoliščine rojstva: *Geminus*, *Postumus* ...; odnos staršev do rojstva otrok: *Donatus*, *Optatus* ...).⁴¹ Gospodarjevo ime je bilo sicer dopolnjeno v ime *Mevus* (namesto *Maevus*), kar pa ni edina možnost.⁴² Krajša imena na -vus, ki bi še lahko prišla v poštev, so na primer *Cavus*, *Ravus* in *Novus*.⁴³ Kot gentilno ime se sicer pojavlja tudi oblika *Mevius*, ki bi bila možna tudi tu.⁴⁴ Pomemben del spomenika predstavlja reliefna upodobitev božanstev: Pana (oziroma Silvana) in Silvan (ženske različice Silvana), ki jih je mogoče prepoznati po njihovih atributih: na skrajni desni je namreč Pan oziroma Silvan, opremljen s kozlovimi rogovi in tacami, v dvignjeni levici pa drži vejo. Poleg njega stojijo tri ženske figure (predvidoma Silvane) v prepasanem hitonu, tista na levi ima prav tako v dvignjeni desnici vejico. Silvan je božanstvo, ki ga tesno povezujemo z naravo, gozdovi, pašništvom, ži-

vinorejo in polji. Zaradi takega značaja je bil pogosto priljubljen pri domačem prebivalstvu, kar se lepo pokaže v bližnji Dalmaciji.⁴⁵ Za razliko od Norika ga razmeroma pogosto srečamo tudi v Panoniji.⁴⁶ Sicer pa v Narodnem muzeju Slovenije hranijo dva oltarja, posvečena Silvanu: RINMS 125 in RINMS 126; z območja Nevioduna so do danes znani trije: ILSI 151, ILSI 19 in ILSI 20. Častilka na našem napisu je sicer sužnja, a to ne spremeni dejstva, da gre verjetno za lokalno prebivalko, ki je bila bolj povezana z delom v naravi, z domačo okolico in se je zato priporočala tistemu božanstvu, ki je nad tem dejansko bdelo.

8. PLOŠČA Z GRADBENIM NAPISOM

Najdišče: Spomenik izvira iz vasi Materija (Hrpelje-Kozina) in je danes hranjen v Civici Musei di Storia ed Arte Trieste – Lapidario Tergestino (San Giusto), inv. št. 13621. Napis so odkrili leta 1842 med Materijo in Sv. Primožem (cerkev v Gradišču), blizu ceste Tergeste–Tarsatica oziroma Reka–Trst (ANSI 1975, 138).⁴⁷ Predvidevamo, da je bila na območju Materije postojanka *Ad Malum*.

[H]anc viam directam
per Atium centurion(em) post
sententiam dictam ab A(ulo) Plautio
legato Ti(beri) Claudi Caesaris Aug(usti)

Plošča z gradbenim napisom (foto O. Harl - lupa).

³⁹ OPEL III, str. 158.

⁴⁰ OPEL III, str. 158–159.

⁴¹ Kajanto, *Cognomina*, str. 73–78.

⁴² Prim. OPEL III, str. 80–81, kjer so zabeleženi le podobni primeri: fragmentarno ohranjeno ime: *Mev-*, *Mevanius* in *Mevius*.

⁴³ Glej Solin in Salomies, *Repertorium*, str. 473.

⁴⁴ OPEL III, str. 80–81.

⁴⁵ O kultu na splošno glej: Dorcey, *The Cult of Silvanus*. Za Dalmacijo glej Džino, *The Cult of Silvanus*, str. 261–279; Bekavac, *Silvan u Saloni*, str. 151–166; Matjčević, *Štovanje božanstava*, str. 25–32.

⁴⁶ Perinić Muratović in Vulić, *Razmatranja*, str. 165–180.

⁴⁷ ANSI 1975, 138.

- 5 *Germ(anici) et postea translata a Rundictibus in fines C(ai) Laecani Bassi restituit iussu Ti(beri) Claudi Caesaris Aug(usti) Germ(anici) Imperatoris L(ucius) Rufellius Severus primipilaris.*

Prevod: To pot, speljano pod vodstvom centuriona Atija po sodbi, ki jo je podal Avel Plavtij, legat Tiberija Klavdija Cezarja Avgusta Germanika, in pozneje prestavljeno z ozemlja Rundiktov na ozemlje Gaja Lajkanija Basa, je obnovil primipilar Lucij Rufelij Sever na podlagi ukaza imperatorja Tiberija Klavdija Cezarja Avgusta Germanika.

Objave: CIL V 698; ILJug 1, 450; Vidrih Perko, Rimski napis z Rodika, str. 443–452; lupa 16158; EDR007483.

Komentar: Napis iz obdobja cesarja Klavdija govori o cesti, ki je sprva potekala čez območje Rundiktov, nato pa je bila obnovljena in prestavljena na posest Gaja Lajkanija Basa. Napis omenja Rundikte, pleme, ki je izpričano na območju prazgodovinskega gradišča in poznejše rimskodobne naselbine na gričih za Kozino, tik nad današnjo vasjo Rodik. Zdi se, da je današnje ime vasi neposredno izpeljano iz antičnega imena plemena.⁴⁸ Na napisu preberemo, da je centurion Atij vodil in verjetno tudi nadzoroval dela pri vzpostavitvi poti. Poleg centuriona Atija je na napisu izpričan še en pripadnik vojske, namreč Lucij Rufelij Sever (primipilar), ki pa je poskrbel za obnovo omenjene ceste. Takšne gradbene posege so namreč v glavnem izvajali vojaki. O Gaju Lajkaniju Bassu oziroma družini Lajkanijcev je do danes znana že veliko;⁴⁹ Bassus je bil namreč član premožne senatorske družine, ki se je naselila v okolici Pulja. V družinski posesti so bili oljčni nasadi, vinogradi, njive in pašniki v notranjosti. V Fažani je delovala lončarska delavnica amfor z žigi Lajkanijcev, ki je pokrivala obsežno proizvodnjo olja. Lajkanijeva posest (in s tem njegov vpliv) je bila velika, dosegel je tudi konzularno čast. Nesrečne okoliščine pa so privedle do tega, da je vse njegovo bogastvo prešlo v cesarsko last. Prav ta kontekst je verjetno bistven pri pravilnem razumevanju napisa. V. Vidrih Perko je leta 2006 objavila članek, ki predstavlja sintezo in analizo številnih študij tega napisa od 19. stoletja do danes. Avtorica jih je ovrednotila in postavila v kontekst časa, v katerem so nastale. Gotovo je tudi ta napis, ki ga datiramo v čas cesarja Klavdija, posredno povezan z raznimi razmejitevami in mejami (morda celo med provincami, agri in plemeni).⁵⁰

9. NAGROBNA STELA ZA VETERANA GAJA TITIJA

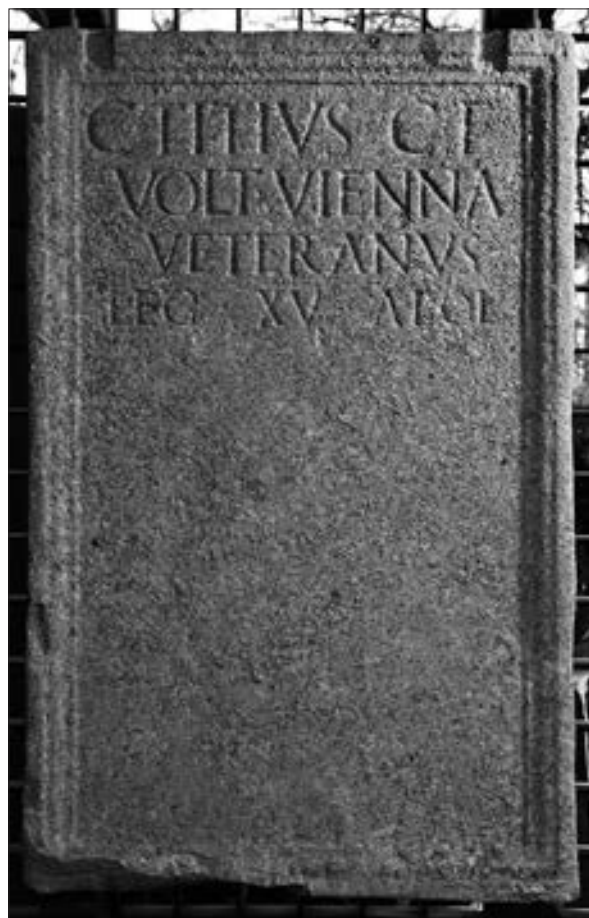
Najdišče: Nagrobno stelo so našli leta 1843 v Pomjanu. Danes jo hrani Civico Museo d'Antichità »J. J. Winckelmann« – Orto Lapidario, inv. št. 13558.

*C(aius) Titius C(ai) f(ilius)
Volt(inia tribu), Vienna,
veteranus
leg(ionis) XV Apol(linaris).*

Prevod: Gaj Titij, Gajev sin, iz volilnega okrožja Voltinia, iz Vienna, veteran 15. Apolonove legije.

Objave: CIL V 486; Mosser, *Legio XV Apollinaris*, str. 233, št. 129; Remy in Kayser, *Les Viennois*, str. 107, št. LXXIII; lupa 16105; EDR007832.

Komentar: Gentilno ime *Titius* je razširjeno predvsem v Italiji in Narbonenški Galiji, razmeroma pogosto pa je tudi v Noriku, Panoniji in Dalmaciji.⁵¹ *Origo* odsluženega vojaka Gaja Titija je natanč-

*Nagrobna stela za veterana Gaja Titija
(foto O. Harl – lupa).*

⁴⁸ Slapšak, »Rodik – Ajdovščina«, str. 546–547; Slapšak, *Možnost študija*, str. 68; Vidrih Perko, Rimski napis z Rodika, str. 444.

⁴⁹ Vidrih Perko, Rimski napis z Rodika, str. 445–446.

⁵⁰ Prav tam, str. 443–452.

⁵¹ OPEL IV, 124.

no naveden, izviral je namreč iz Narbonenske Galije (*Gallia Narbonensis*), iz današnjega mesta Vienne oziroma mesta, ki se je takrat imenovalo *colonia Iulia Augusta Florentia Viennensium*; kot lahko sklepamo iz imena, mu je status kolonije podelil prvi rimski cesar Avgust.⁵² Prevladujoče volilno okrožje za to mesto je bilo, kot je mogoče razbrati tudi iz našega primera, *tribus Voltinia*.¹⁵ Apolonovo legijo poznamo že iz Emone, saj je kar nekaj časa prevladovalo prepričanje, da je Emona nastala iz legijskega tabora prav te vojaške enote.⁵³ M. Šašel Kos to teorijo sicer zavrne,⁵⁴ izkopavanja v Ljubljani v zadnjih letih pa nam ponujajo vedno nove podrobnosti, ki počasi spreminjajo in dopolnjujejo naše vedenje tudi o 15. legiji v Emoni.⁵⁵ Manjši vojaški tabori se tako kažejo na Prulah, Tribuni in celo na Kongresnem trgu. Rezultati novejših zaščitnih raziskav po letu 2003 so dopolnili naše vedenje o zadrževanju vojaških enot na obeh bregovih Ljubljance v srednje- in pozno-avgustejskem obdobju. Prav tako so med izkopavanji našli na nov nagrobnik veterana 15. legije z gentilicijem *Obulsius*.⁵⁶

Na osnovi veteranovega imena, ki je še brez osebnega imena (*cognomen*), je mogoče napis datirati v 1. stoletje pr. Kr. oziroma na prehod tisočletij. Morda ga lahko celo povežemo s panonskimi vojnami med letoma 16 in 9 pr. Kr. Legija, ki je bila ustanovljena okoli leta 40 pr. Kr., je bila po bitki pri Akciju poslana v Ilirik in nato v Panonijo.⁵⁷

10. NAGROBNA ARA ZA LUCIJA PAPIJA MARCELINA IN NJEGOVO ŽENO

Najdišče: Spomenik je iz Portoroža, iz cerkve sv. Lovrenca. Danes ga hrani Civico Museo d'Antichità »J. J. Winckelmann« – Orto Lapidario, inv. št. 13508.

D(is) M(anibus).

L(ucius) Papius

Marcellinus v(ivus)

f(ecit) [sibi] et

5 *Mu[---]e*

Secu[ndina]e uxor(i),

lib(ertis) lib(ertabus) [et po]st(eris) eorum

vet(eranus) l(egionis) p(rimae) It(alicae).

⁵² Frei-Stolba, *Zum Stadtrecht von Vienna*, str. 81–95.

⁵³ Prim. Saria, *Emona*, str. 245–255.

⁵⁴ Šašel Kos, *Je bila Emona*, str. 317–329; za začetke legije glej tudi Šašel, *Zur Frühgeschichte*, str. 547–555.

⁵⁵ Na splošno o legiji: Ritterling, *Legio*, str. 1747–1758; Wheeler, *Legio XV Apollinaris*, str. 259–308; Mosser, *Legio XV Apollinaris*.

⁵⁶ Prav najdba nagrobne stele za veterana Lucija Obulsija leta 2017 pomeni odločilno spodbudo za nastanek izčrpnega prispevka na temo prisotnosti rimske vojske (in s tem tudi 15. legije) v Ljubljanskih vratih v času panonskih vojn (14–9 pr. Kr.), ki ga je pripravil A. Gaspari in je v tisku: Gaspari, *Nova nagrobna stela. Za Kongresni trg glej Gaspari et al., Avgustejska vojaška grobova*, str. 125–169.

⁵⁷ Glej opombo 56.

Nagrobna ara za Lucija Papija Marcelina in njegovo ženo (foto O. Harl – lupa).

Prevod: Božanskim Manom. Lucij Papij Marcellin, veteran Prve italske legije, je za življenja postavil sebi in ženi Mu... Sekundini, osvobojenkam in osvobojenkem ter njihovim zanamcem.

Objave: CIL V 481; Dexheimer, *Oberitalische Grabaltäre*, str. 82, št. 23; lupa 161110; EDR007834.

Komentar: Gentilno ime *Papius* lahko uvrstimo med tiste gentilicije, ki se pojavljajo le sporadično. Še največ jih je mogoče najti v Dalmaciji, po ostalih provincah srečamo le po en ali dva primera.⁵⁸ Poškodba je malodane uničila peto vrstico, saj jo je praktično nemogoče rekonstruirati (za razliko od ostalih, kjer so »luknje« predvidljive). V tej vrstici tako pogošamo ženin gentilicij, ki se začne na MU in ima osem ali devet črk.⁵⁹ Prva italska legija je bila ustanovljena proti koncu Neronovega vladanja, leta 68 je bila v Lyonu (*Lugdunum*) in se borila za Vitelija v drugi bitki pri Bedriaku. Vespazijan jo je na začetku svojega vladanja poslal v Mezijo, kjer je bila nastanjena v kraju *Novae*.⁶⁰

⁵⁸ OPEL III, 124.

⁵⁹ Za možnosti glej Solin in Salomies, *Repertorium*, str. 122–124. V poštev bi tako lahko prišla imena *Munatius* (OPEL III, 90), *Musicius* (OPEL III, 91), *Mutilius* (OPEL III, 92) in druga.

⁶⁰ Ritterling, *Legio*, str. 1407–1417; Absil, *Legio I Italica*, str. 227–238.

11. VOTIVNI NAPIS, POSVEČEN NEMEZI

Najdišče: Spomenik izvira iz vasi *Raven* (ki se je do leta 1955 imenovala Sveti Peter) v zaledju Pirana. Danes ga hrani Civico Museo d'Antichità »J. J. Winckelmann« – Orto Lapidario, inv. št. 13546.

Nem[e]-
si Aug(ustae)
sac(rum).
Qui[ntus]
5 *ser(vus) L[---]-*
nici Pro-
tocteti
[v(otum)] s(olvit) l(ibens) [m(erito)].

Votivni napis, posvečen Nemezi (foto O. Harl – lupa).

Prevod: Posvečeno vzvišeni Nemezi. Kvint, suženj L...niki Protokteta. Obljubo izpolnil rad in po pravici.

Objave: InscrIt, 10, 3, 035 (1); lupa 16119; EDR007332.

Komentar: Čaščenje boginje Nemeze v vzhodno-alpskem prostoru ni pogosto (tudi drugod po imperiju je ne srečujemo na vsakem koraku); poznan je oltar iz Emone⁶¹ ter en primer iz Petovione.⁶² V komentarju k RINMS 23 preberemo, da so oltarji, posvečeni tej boginji, sicer boginji maščevanja, lahko dodatna potrditev za obstoj amfiteatra v mestu (morda tudi v Emoni). Nemezi je oltar postavil suženj Kvint, napis pa prinaša tudi ime njegovega gospodarja, ki pa ga zaradi poškodovanosti napisnega polja ni mogoče popolnoma razvozlati. Pri gospodarjevem imenu bi morda lahko pričakovali ime tipa *tria nomina*, kar bi pomenilo, da bi se za L lahko skrivalo njegovo prvo ime (*Lucius*), da je [---]nici zaključek gentilnega imena in da je Protoktet (*Protocetus*) njegovo osebno ime. Če pa ostanemo pri različici, ki jo ponuja transkripcija, bi bilo gospodarjevo ime sestavljeno iz dveh (verjetno enakovrednih) delov. Črka L bi bila v tem primeru začetek imena, *nici* pa zaključek (v genetivu) tega istega imena. Ime z začetkom na L, ki se zaključuje na *-nicus*, bi tako lahko bilo *Leonicus*.⁶³ Tudi ime *Protocetus* ni pogosto; če sodimo na osnovi epigrafskih baz (EDR, HD, lupa), so znani le še štirje primeri tega imena.⁶⁴

12. NAGROBNA STELA ZA VALENSA CESTIJA

Najdišče: Napis so našli na Socerbu, danes pa ga hrani Civico Museo d'Antichità »J. J. Winckelmann«, inv. št. 13590.

Valens
Cestius,
Terti(filius),
hic
5 *annor(um)*
III.

Prevod: Valens Cestij, sin Terta, tukaj (počiva), star 3 leta.

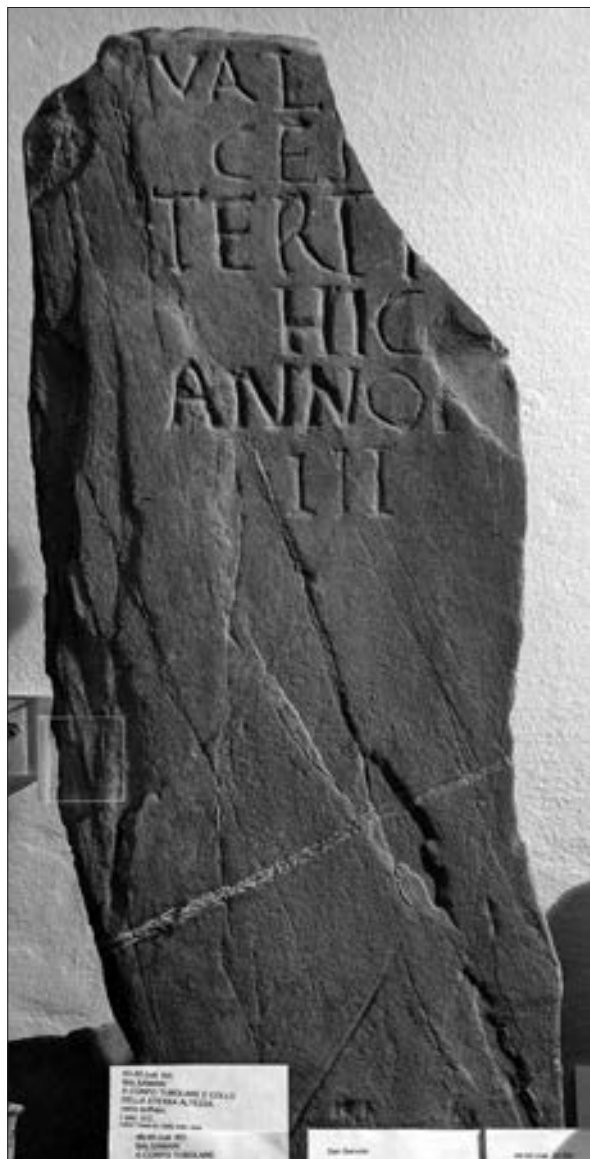
Objave: lupa 16148; EDR007606.

⁶¹ RINMS 23 = lupa 8870.

⁶² HD068845.

⁶³ Prim. Solin in Salomies, *Repertorium*, str. 351.

⁶⁴ HD027526 = EDR072837; EDR104508; EDR104184 in EDR151741, kjer je sicer ime zapisano v obliki *Prototetus*, a gre za isto ime.

Nagrobna stela za Valensa Cestija
(foto O. Harl - lupa).

Komentar: Osebno ime *Valens* spada med bolj pogosta imena in ga je mogoče najti po vsem Rimskem imperiju.⁶⁵ Ime *Cestius*, ki ga sicer poznamo kot gentilno ime, torej v vlogi, ki je v našem primeru ne opravlja, ni pogosto uporabljeno.⁶⁶ Kot že nakazano, se na prvi pogled zdi nenavadna imenska formula otroka, ki je sicer dvodelna, a ne v skladu s pravili rimske onomastike. Torej ne gre za klasičen (pravilen) *duo nomina*, ki bi bil sestavljen iz gentilnega in osebnega imena. Zdi se, da sta mesti imen zamenjana. Vsa uporabljena imena pa bi lahko uvrstili tudi med t. i. *Decknamen*, torej med tista rimska imena, ki so jih radi uporabljali tudi domačini (to še posebej velja za

⁶⁵ OPEL IV, str. 139–140.

⁶⁶ OPEL II, str. 52.

Napis za cesarja Avgusta z vklesano avgursko palico
ob strani (foto O. Harl - lupa).

Tertius in *Valens*).⁶⁷ V tem kontekstu je lažje razumeti na tem mestu uporabljeno imensko formulo, ki jo verjetno lahko povežemo z domačim prebivalstvom.

13. NAPIS ZA CESARJA AVGUSTA

Najdišče: Spomenik izvira iz Škocjana (Koper), kjer so ga našli ob cerkvi sv. Kancijana, danes pa ga hrani Civici Musei di Storia ed Arte Trieste – Lapidario Tergestino (San Giusto), inv. št. 13553.

⁶⁷ Imena, ki so tako v izvorniku kot v latinščini zvenela enako, a niso imela istega pomena (*noms d'assonance* ali *Decknamen*).

[I]mp(eratori) Caesari,
 Divi f(ilio), Augusto,
 pont(i)ff(ici) maxim(o),
 trib(unicia) potest(ate) XXXVII,
 5 co(n)s(uli) XIII, p(atr) p(atriciae) sacr(u)m.

Prevod: Posvečeno vladarju Cezarju, sinu Božanstva, Avgustu, vrhovnemu svečeniku, ki mu je bila sedemintridesetkrat potrjena tribunska oblast, trinajstkratnemu konzulu, očetu domovine.

Objave: CIL V 852; lupa 16159; HD033050; EDR093943.

Komentar: Cesarski napis je posvečen Avgustu, prvemu rimskemu cesarju. Na osnovi tribunske oblasti, ki mu je bila sedemintridesetkrat potrjena,⁶⁸ lahko napis postavimo v leto 14, torej v leto cesarjeve smrti. Napis ni opremljen z vso cesarsko titulacijo, z vsemi nazivi, ki so mu pripadali, je pa na desni stranski ploskvi upodobljena avgurska palica, ki na ikonografski ravni kaže na še eno od cesarjevih funkcij, namreč na svečeniško (avgursko?). Eden od Avgustovih atributov je namreč tudi *lituus* – ukrivljena avgurska palica. Cesarja Avgusta predstavlja kot interpretata Jupitrove volje na zemlji in s tem posrednika med bogovi in ljudmi. Sicer pa je *lituus* lahko tudi znamenje Avgustovega vrhovnega vojaškega poveljstva.⁶⁹

Sklepne misli

Avtorica je s pomočjo epigrafskih baz zbrala rimskodobne kamnite spomenike z latinskimi napismi, ki izvirajo iz slovenskega prostora, a so danes hranjeni v Trstu (Civici Musei di Storia ed Arte: Civico Museo d'Antichità »J. J. Winckelmann«, Orto Lapidario, lapidario Tergestino na gradu Sv. Justa – San Giusto). Trinajst spomenikov je razvrstila po abecednem redu njihovih najdišč, jih prevedla, opremila s komentarjem, postavila v kontekst in poskusila datirati. V izoblikovani skupini napisov najdemo praktično vse vrste rimskih napisov: nagrobne, votivne, cesarske, gradbene, napise pravnega značaja itd.; na njih srečamo tako navadno prebivalstvo kot tudi vojake, veterane in celo cesarje.

Na prvi pogled morda preseneča, da je delež napisov pravnega značaja večji kot običajno, ko so (vsaj v provincialnem okolju) malodane posebnost oziroma redka izjema. Med njimi sta kar dva povezana s cestami, javnimi in zasebnimi, ter njihovimi poteki (št. 2 in 8), v tretjem primeru (št. 3), ki je sicer le fragmentarno ohranjen, pa gre najverjetneje za javni odlok oziroma razglas. Na treh mestih lahko govorimo o cesarskih napisih, čeprav v enem primeru cesarjevega imena nimamo, zapisana je namreč le formula

(B R P N), ki pa jo praviloma povezujemo prav s cesarji (št. 4). Na že omenjenem gradbenem napisu (št. 8) v zvezi s potekom ceste je omenjen cesar Klavdij, v času katerega je napis očitno nastal. Zadnji cesarski napis pa je posvečen cesarju Avgustu in ga lahko datiramo v zadnje leto njegovega vladanja (št. 13).

Skupina votivnih napisov je sestavljena iz treh spomenikov: posvetilo Jupitru, Najboljšemu in Največjemu, ki bdi nad kohortami (*Cohortalis*), oziroma splošneje, kar nad vojsko (št. 1), ki ga je dal v skladu s pričakovanji pripraviti pripadnik vojske – najverjetneje Druge pomožne legije – in konzularni beneficiar. Njegovo ime ni ohranjeno v celoti, je pa mogoče razbrati vojaško enoto oziroma njegovo službo. Plošča s posvetilom Panu in Silvanam (št. 7) na prvi pogled deluje nenavadno, a dokazuje, da je treba spomenike obravnavati kot celoto; napis namreč ne prinaša omembe božanstev, ki so izpričana ikonografsko. Poleg tega spomenik kljub votivnemu značaju nima oblike oltarja (plošča s portretno nišo), se pa napis, ki prinaša ime častilke, zaključuje z značilno votivno formulo (V S L M). Oltar, posvečen boginji Nemezi (št. 11), ki ni med najbolj pogosto čaščenimi božanstvi, je dal postaviti suženj Kvint.

Največja skupina so tudi v našem primeru nagrobni spomeniki z napismi (št. 5, 6, 9, 10, 12), ki so v obliki stele ali nagrobnih ar. Na njih srečamo člane lokalne elite (št. 5), člane uglednih in premožnih družin (Cezerniji – št. 6), veterana 15. legije, čigar *origo* pove, da izvira iz Narbonenske Galije (št. 9), družino Papijev (št. 10), katere razprostranjenost in razširjenost se ne more primerjati s Cezerniji, in najverjetneje tudi kakega predstavnika peregrinega prebivalstva (št. 12).

Zbrani spomeniki z napismi še enkrat več opozorijo na problematiko meja, tako antičnih (med upravnimi območji posameznih avtonomnih mest; v našem primeru Akvileje in Tergesta) kakor današnjih. Zdi se, da se epigrafska kultura zahodne Slovenije, ki je v glavnem spadala pod upravna območja rimskih mest, ki danes ležijo v Italiji, v slovenskem zgodovinsko pisju postavlja nekoliko na stran. Pričujoči prispevek tako izkorišča ponujeno priložnost in opozarja na bogastvo napisnega materiala tudi v tem delu Slovenije – vse to ob zavedanju, da je na tem mestu zbrani le majhen del, ki ga je zgodovinski razvoj prinesel v hrambo v Trst. Številni na terenu še čakajo, da se ponovno spomnimo nanje in jih tesneje vpnemo v že znano podobo zahodne Slovenije v antiki.

⁶⁸ Kienast, *Kaisertabelle*, str. 66.

⁶⁹ Oswald, *Gemma Augustea*, str. 26–27.

VIRI IN LITERATURA

LITERATURA

- Absil, Michel: *Legio I Italica. Les legions de Rome sous le Haut-Empire* (ur. Yann Le Bohec). Lyon: Université Jean Moulin-Lyon 3; Paris: Diff. De Boccard, 2000, str. 227–238.
- Bekavac, Silvia: Silvan u Saloni. *Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku* 104, 2011, str. 151–166.
- Cortés Bárcena, Carolina: Riflessioni del cippo di confine di Bevke (Aep 2002, 532) alla luce di termini tra comunità appartenenti a province diverse (1). *Epigraphica* 77, 2015, str. 117–132.
- Degrassi, Attilio: *Il confine nord-orientale dell'Italia romana*. Ricerche storico-topografiche. Bernae: Diss. Bernenses 1, 6, 1954.
- Degrassi, Valentina in Massimo Bruni: »...A Kasteleir, là ke una volta jera kome un castiel...« Elleri: le »dimensioni« dell'area archeologica. *Monte Castellier. Le pietre di Elleri narrano la storia* (ur. P. Maggi, F. Pieri, P. Ventura). Comune di Muggia: Edizioni Università di Trieste, 2017, str. 131–167.
- Dexheimer, Dagmar: *Oberitalische Grabaltäre. Ein Beitrag zur Sepulkralkunst der römischen Kaiserzeit*. Oxford: British Archaeological Reports, 1998 (BAR International Series 741).
- Dorcey, Peter F.: *The Cult of Silvanus. A Study in Roman Folk Religion*. Leiden: Brill, 1992.
- Dzino, Danijel: The Cult of Silvanus, rethinking provincial identities in Roman Dalmatia. *Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu* 45, 2012, str. 261–279.
- Frei-Stolba, Regula: Zum Stadtrecht von Vienna: Colonia Iulia Augusta Florentina Vienna. *Museum Helveticum: schweizerische Zeitschrift für klassische Altertumswissenschaft* 41, 1984, str. 81–95.
- Gaspari, Andrej, Iris Bekljanov Zidanšek, Rene Masaryk in Matjaž Novšak: Augustan military graves from the area of Kongresni trg in Ljubljana = Avgustejska vojaška grobova s Kongresnega trga v Ljubljani. *Evidence of the Roman army in Slovenia = Sledovi rimske vojske na Slovenskem* (ur. J. Istenič, B. Laharnar, J. Horvat). Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2015 (Katalogi in monografije = Catalogi et monographiae 41).
- Gaspari, Andrej: *Nova nagrobna stela za veterana 15. Apolonove legije iz Emone. Prispevek k diskusiji o prisotnosti rimske vojske v Ljubljanskih vratih med Panonskimi vojnami (14–9 pr. n. št.) in naselitvijsko mesta na levem bregu Ljubljanice (15 n. št.)*. V tisku.
- Istenič, Janka: Rimske bronaste čelade republikanske dobe in zgodnjega principata v Sloveniji. *Arheološki vestnik* 69, 2018, str. 292–293.
- Kajanto, Iiro: *The Latin Cognomina*. Helsinki: Societas Scientiarum Fennica, 1965 (Commentationes Humanarum Litterarum, XXXVI 2).
- Kienast, Dietmar: *Römische Kaisertabelle. Grundzüge einer römischen Kaiserchronologie*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1996.
- Lőrincz, Barnabás: *Legio II Adiutrix. Les legions de Rome sous le Haut-Empire* (ur. Yann Le Bohec). Lyon: Université Jean Moulin-Lyon 3; Paris: Diff. De Boccard, 2000, str. 159–168.
- Matijević, Ivan: Štovanje božanstava med vojnici u Saloni tijekom principata. *Tusculum* 8, 2015, str. 25–32.
- Moser, Martin: *Die Steindenkmäler der legio XV Apollinaris*. Wien: Forschungsgesellschaft Wiener Stadtarchäologie, 2003 (Wiener Archäologische Studien 5).
- Müllner, Alfons: *Emona – archäologische Studien aus Krain*. Laibach: I. v. Kleinmayr & F. Bamberg, 1879.
- Osvald, Monika: Gemma Augustea kot odsev rimskega kulta cesarja. *Keria* 3, 2001, str. 10–34.
- Perinić Muratović, Ljubica in Hrvoje Vulić: Razmatranja o Silvanovom kultu u Panoniji povodom nalaza žrtvenika u Vinkovcima. *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu* 26, 2009, str. 165–180.
- Pobežin, Gregor: Nagrobnik s cerkve sv. Janeza Krstnika na Volčjem Gradu (CIL V 712). *Volčki grad* (ur. M. Guštin). Komen: Občina, 2012, str. 59–66.
- Ragolič, Anja: The territory of Poetovio and the boundary between Noricum and Pannonia / Upravno območje Petovione in meja med Norikom in Panonijo. *Arheološki vestnik* 65, 2014, str. 323–351.
- Rémy, Bernard in François Kayser: *Les Viennois hors de Vienne*. Bordeaux: Ausonius, 2005.
- Ritterling, Emil: *Legio*. *RE* XII/2, 1925, str. 1329–1829.
- Saria, Balduin: Emona als Standlager der Legio XV. Apollinaris. *Laurae Aquincenses* 1, Dissertationes Pannonicae II, 10. Budapest, 1938, str. 245–255.
- Slapšak, Božidar: »Rodik – Ajdovščina«. *Arheološki vestnik* 29, 1978, str. 546–547.
- Slapšak, Božidar: *Možnosti študija poselitve v arheologiji*. Ljubljana: Slovensko arheološko društvo, 1995 (Arheo 17).
- Solin, Heikki in Olli Salomies: *Repertorium nominum gentilium et cognominum Latinorum*. Hildesheim, Zürich, New York: Olms-Weidmann, 1988.
- Šašel Kos, Marjeta: Aspects of sevirate and Augustalitas in the Northeastern Adriatic area. *Histria antiqua* 5, 1999, str. 173–181.
- Šašel Kos, Marjeta: Boundary between Aquileia and Emona reconsidered. *Epigraphica* 78, 2016, str. 221–233.
- Šašel Kos, Marjeta: Emona was in Italy, not in Pannonia. *The Autonomous Towns of Noricum and Pannonia* II, Situla 41. Ljubljana: Narodni muzej, 2003, str. 11–19.
- Šašel Kos, Marjeta: Je bila Emona nekdanji tabor 15. legije in veteranska kolonija? *Zgodovinski časopis* 52, 1998, str. 317–329.
- Šašel Kos, Marjeta: Quinquéviri in Aquileia and

- Emona? »*Voce concordia*«: *scritti per Claudio Zaccaria* (ur. Fulvia Mainardis). Trieste: Editreg, 2016, str. 699–709.
- Šašel Kos, Marjeta: The 15th Legion at Emona – some Thoughts. *ZPE* 109, 1995, str. 227–244.
- Šašel Kos, Marjeta: The boundary stone between Aquileia and Emona. *Arheološki vestnik* 53, 2002, str. 373–382.
- Šašel Kos, Marjeta: The festival of Carna at Emona. *Tyche* 17, 2002, str. 129–144.
- Šašel Kos, Marjeta: The Problem of the Border between Italy, Noricum, and Pannonia. *Tyche* 29, 2014, str. 153–164.
- Šašel, Jaroslav: Caesernii. *Živa antika* 10, 1960, str. 201–221 (= *Opera selecta*, 1992, str. 54–74).
- Šašel, Jaroslav: Koper med Rimom in Benetkami – Capodistria tra Roma e Venezia. *Prispevki k zgodovini Kopra – Contributi per la storia di Capodistria*. Ljubljana, 1989, str. 5–14 (= *Opera selecta*, Situla 30, Ljubljana 1992, str. 680–689).
- Šašel, Jaroslav: Zur Frühgeschichte der XV. Legion und zur Nordostgrenze der cisalpinia zur Zeit der Caesars. *Archäologische-epigraphischen Studien* 1, 1985, str. 547–555.
- Verzár-Bass, Monika (ur.): *Trieste – raccolte dei civici musei di storia ed arte e rilievi del propileo 1. Corpus signorum imperii Romani*. Italia. Regio X, Friuli – Venezia Giulia II, Trieste 1. Roma: Edizioni Quasar, 2003.
- Vidrih Perko, Verena: Razlaga rimskega napisa z Rodika v smislu nasprotujočih si interpretacij. *Annales, Series Historia et Sociologia* 16, 2006, str. 443–452.
- Višočnik, Julijana: Antični prebivalci Spodnje Savinjske doline ali kdo se skriva za imeni na epigrafskih spomenikih. *Kronika* 65, 2017, str. 281–292.
- Wheeler, Everett L.: Legio XV Apollinaris: From Carnuntum to Satala – and beyond. *Les legions de Rome sous le Haut-Empire* (ur. Yann Le Bohec). Paris, 2000, str. 259–308.
- Zaccaria, Claudio: Regio X Venetia et Histria. Tergeste – Ager Tergestinus et Tergesti adtributus. *Supplementa Italica*, n. s. 10, Roma 1992, str. 139–283.
- Zaccaria, Claudio: Tra Natisone e Isonzo. Aspetti amministrativi in età romana. *Le Valli del Natisone e dell'Isonzo tra Centroeuropa e Adriatico* (ur. M. Chiabà, P. Maggi, C. Magrini). Studi e Ricerche sulla Gallia Cisalpina 20. Roma, 2007, str. 129–144.
- Zaccaria, Claudio: Tribù e confini dei territori delle città dell'Italia nordorientale. *Le tribù romane*. Atti della XVIe Rencontre sur l'épigraphie (Bari 8–10 ottobre 2009) (ur. M. Silvestrini). Bari, 2010, str. 103–112.
- Zupančič, Matej: Iter privatum pri Črnem Kalu: od Črnega Pila do Predloke? (ad C.I.L. V, 509). *Annales, Series Historia et Sociologia* 19, 2009, str. 1–6.
- OKRAJŠAVE
- AE*: *L'Année épigraphique*. – Paris.
- AIf*: Viktor Hoffiller in Balduin Saria: *Antike Inschriften aus Jugoslawien. Heft I: Noricum und Pannonia Superior*. Zagreb: Narodne novine, 1938.
- ANSI*: *Arheološka najdišča Slovenije*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Inštitut za arheologijo, Državna založba Slovenije, 1975.
- CIL*: *Corpus inscriptionum Latinarum*.
- CSIR*: *Corpus signorum imperii Romani*.
- ILJug*: A. and J. Šašel: *Inscriptiones Latinae quae in Jugoslavia inter annos ... repertae et editae sunt*: Situla 5, Ljubljana 1963; Situla 19, Ljubljana 1978; Situla 25, Ljubljana 1986.
- ILSI 1*: M. Lovenjak: *Inscriptiones Latinae Sloveniae 1. Nevioudunum*. – Situla 37, Ljubljana, 1998.
- InscrIt*: *Inscriptiones Italiae*, Roma, 1931–.
- OPEL*: *Onomasticon provinciarum Europae Latinarum*. Ex materia ab A. Mócsy, R. Feldmann, E. Marton et M. Szilágy collecta. Composuit et correxerit B. Lőrincz. Vol. I: Aba–Bysanus, Budapest 2005. Vol. II: Cabalicius–Ixus, Wien 1999. Vol. III: Labarum–Pythea, Wien 2000. Vol. IV: Quadratia–Zures, Wien 2002.
- Opera selecta*: *Selected papers of Jaroslav Šašel* (ur. M. Šašel Kos, R. Bratož). Situla 30. Ljubljana: Narodni muzej, 1992.
- PIR*: *Prosopographia Imperii Romani saec. I, II, III* (Consilio et auctoritate Academiae scientiarum Berolinensis et Brandenburgensis), Berlin, New York, 1998–2009.
- RE*: Pauly–Wissowa–Kroll–Mittelhaus–Ziegler: *Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*. – Stuttgart 1893–1995.
- RINMS*: M. Šašel Kos: *Lapidarij Narodnega muzeja Slovenije / The Roman Inscriptions in the National Museum of Slovenia*. – Situla 36, Ljubljana 1997.
- ZPE*: *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*.
- ELEKTRONSKI VIRI
- lupa*: ubi erat lupa: <http://lupa.at/> [datum zadnjega dostopa: 4. 6. 2019].
- HD*: Epigraphische Datenbank Heidelberg <http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/home?&lang=de> [datum zadnjega dostopa: 4. 6. 2019].
- EDR*: epigraphic database Roma: <http://www.edr-edr.it/default/index.php> [datum zadnjega dostopa: 4. 6. 2019].

S U M M A R Y

Roman inscriptions from the Slovenian territory kept in Trieste

The article presents Roman stone monuments with Latin inscriptions that originate from the Slovenian territory, but are now kept in Trieste (Civici Musei di Storia ed Arte: Civico Museo d'Antichità "J. J. Winckelmann", Orto Lapidario, lapidario Tergestino at San Giusto Castle). The group of thirteen inscriptions encompasses practically all types of Roman inscriptions – funerary, votive, imperial, and building inscriptions, inscriptions of legal nature, etc. – recording the names of ordinary people as well as soldiers, veterans, and even emperors.

Perhaps surprisingly at first sight, the percentage of legal inscriptions is higher than usual, since (at least in provincial environments) they largely represent an anomaly or a rare exception. Among these two refer to public and private roads, and their routes. In three cases, we can talk about imperial inscriptions, although one bears not the emperor's name, but merely the formula (B R P N), which is usually linked to emperors. The above-mentioned building inscription related to a route names Emperor Claudius, during whose reign it was evidently produced. The last imperial inscription is dedicated to Emperor Augustus and can be dated to the last year of his rule.

The group of votive inscriptions is comprised of three monuments: the first one is a dedication to Jupiter, the Best and Greatest, watching over the cohorts (*Cohortalis*) or, in general, the army itself. The monument was, as expected, erected by a member of the army – most probably the Second Auxiliary Legion – and a consular's beneficiarius. Appearing unusual at first, the plaque bearing a dedication to Pan and Silvanae serves as a splendid example as to why monuments should be discussed as a whole. In other words, rather than stating their names, the inscription depicts the deities iconographically. Also, regardless of its votive nature, the monument does not have the form of an altar (a plaque with a portrait niche); however, the inscription, containing the name of a female devotee, ends with the characteristic votive formula (V S L M). The altar dedicated to goddess Nemesis, who is not among the most praised deities, was erected by a slave named Quintus.

The largest group, as in most cases, is comprised of tombstones with inscriptions in the form of stelae or altars. They present members of the local elite, members of distinguished and wealthy families, a veteran of the Fifteenth Legion whose *origo* implies that he came from Gallia Narbonensis, the family

of Papii (no. 10), which was not as widespread and branched out as that of Caesernii, and most probably also a representative or two of the peregrine population.

The collected monuments with inscriptions, too, highlight the problem of borders, both those in the Roman times (between administrative areas of individual autonomous cities; in our case Aquileia and Tergeste) and present-day borders. The epigraphic culture of western Slovenia, which mostly fell under the administration of Roman cities which today lie in Italy, seems to have a somewhat marginal position in Slovenian historiography. The contribution at hand therefore rises to the opportunity to cast light on the abundant inscription material from this part of Slovenia. All this while bearing in mind that the article brings forth only a fragment of what historical developments brought to Trieste for keeping. Many are still in the field, waiting for us to revive their memory and integrate them into the already familiar image of western Slovenia in Roman times.

R I A S S U N T O

Iscrizioni romane del territorio sloveno che sono conservate a Trieste

L'articolo presenta i monumenti in pietra dell'epoca romana con iscrizioni in lingua latina rinvenuti sul territorio sloveno ma conservati oggi a Trieste (Civici Musei di Storia ed Arte: Civico Museo d'Antichità "J. J. Winckelmann", Orto Lapidario, lapidario Tergestino al Castello di San Giusto). Nel gruppo formato da tredici iscrizioni sono rappresentati praticamente tutti i tipi di epigrafia latina: iscrizioni funerarie, iscrizioni votive, iscrizioni imperiali, iscrizioni di opere pubbliche, iscrizioni giuridiche, ecc. Vi sono presenti sia il popolo comune che soldati, veterani e persino imperatori.

A prima vista può sorprendere il fatto che la percentuale di iscrizioni di carattere giuridico sia più alta del solito. Infatti – almeno in un contesto provinciale – si tratta più di una particolarità o addirittura di una rara eccezione. Ben due di esse trattano di strade sia pubbliche che private e dei loro percorsi. In tre punti possiamo parlare di iscrizioni imperiali, anche se in un caso non appare il nome dell'imperatore ma è scritta solo la formula (B R P N) che di norma viene associata agli imperatori. Sull'iscrizione di opere pubbliche già menzionata, che riguarda il percorso della strada, viene menzionato l'imperatore Claudio ed è evidente che l'iscrizione fu realizzata durante il suo impero. L'ultima iscrizione imperiale, tuttavia, è dedicata all'imperatore Augusto e può essere datata all'ultimo anno del suo impero.

Il gruppo di iscrizioni votive è composto da tre monumenti: una dedica a Giove Ottimo Massimo che veglia sulle coorti e sull'esercito in generale, che fu fatta redigere in congruenza con le aspettative da un membro dell'esercito, molto probabilmente appartenente alla Seconda legione ausiliaria, e dal beneficiario consolare. La lapide con dedica a Pan e alle Silvanae può apparire insolita a prima vista ma è un ottimo esempio della necessità di trattare i monumenti nel loro insieme; sull'iscrizione, infatti, non c'è il nome delle divinità ma esse sono raccontate iconograficamente. Il monumento, nonostante il suo carattere votivo, non presenta una forma d'altare (lapide e nicchia con il ritratto). L'iscrizione porta anche il nome dell'adoratrice e termina con la caratteristica formula votiva (V S L M). L'altare dedicato alla dea Nemese, che non è tra le divinità più venerate, fu fatto erigere dallo schiavo Quinto.

Anche nel nostro caso, il gruppo più numeroso è rappresentato dalle pietre tombali con iscrizioni sotto forma di stele o are tombali. Vi sono riportati i membri dell'élite locale, i membri di famiglie importanti e benestanti, un veterano della 15a Legione, la cui *origo* testimonia che discendeva dalla Gallia Narbonense,

la famiglia Papi (n. 10), la cui estensione e diffusione non può essere paragonata a quella dei Ceserni, e molto probabilmente anche qualche rappresentante dei pellegrini.

I monumenti raccolti con le iscrizioni pongono ancora una volta maggiore attenzione sul problema dei confini, sia quelli dell'antichità (tra le aree amministrative delle singole città autonome; nel nostro caso di Aquileia e di Tergeste), sia quelli odierni. Sembra che la cultura epigrafica della Slovenia occidentale, che rientrava principalmente nei territori amministrativi di città romane che si trovano oggi in Italia, sia stata in qualche modo messa da parte dalla storiografia slovena. Il presente contributo coglie quindi l'opportunità offerta e mette in risalto la ricchezza del materiale scritto anche in quella parte della Slovenia. Tutto questo nella consapevolezza che in questo sito solo una piccola parte è stata raccolta e portata a Trieste per essere conservata. Molti monumenti in pietra sparsi sul campo stanno ancora aspettando di essere ricordati e intessuti più fortemente nell'immagine già esistente della Slovenia occidentale nel periodo dell'antichità.

Ostanki rimskega amfiteatra v Trstu
(Luca Aless [CC BY-SA 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>)]).

»Arco di Riccardo« – ostanek rimskih vrat v Trstu, 1. stoletje pr. Kr.
(Zinn [CC BY-SA 3.0 (<http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/>)])